

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

७५८ सर्वोच्च न्यायालय अहवाल [१९५३]

हिराल आणि इतर

वि.

बडकुलाल आणि इतर.

[न्यायमूर्ती मेहरचंद महाजन आणि न्यायमूर्ती भगवती]

स्वीकृती – कारवाईचे नवीन कारण देते – प्रॅक्टिस - पक्षाकडे दस्तऐवज पुरावा आहे – सादर करण्याचे कर्तव्य.

अनेक वर्षे फिर्यादीशी व्यवहार करणाऱ्या उत्तरवादींनी आधीच्या नोंदींच्या खाली फिर्यादीच्या अकाउंट बुक मध्ये खालील नोंदींवर स्वाक्षरी केली :

“खात्याचे समायोजन केल्यानंतर रु. ३४,००० लोकांना योग्य वेतन मिळाले”.

असे मानले गेले की हे भरण्याच्या दायित्वाची अपात्र स्वीकृती आहे आणि त्यात पैसे देण्याचे वचन निहित आहे आणि ते दावा आधार केले जाऊ शकते आणि कारवाईच्या नवीन कारणास जन्म दिला.

मणिराम विरुद्ध सेठ रुपचंद (३३ आय. ए. १६५), फतेह चंद विरुद्ध गंगा सिंग (आय. एल.

आर. १० लाहोर. ७४५) आणि काहन चंद दुलाराम विरुद्ध दयालाल अमृतलाल (आय. एल.

आर. १० लाहोर ७४८) वर अवलंबून होते. गुलाम मुर्तुझा वि. फासिहुन्निसा (आय. एल. आर.

५७ सर्व. ४३४) फेटाळले.

न्यायालयीन लेखी पुराव्यापासून दूर ठेवण्यासाठी विशिष्ट तथ्यांवर अवलंबून राहण्याची इच्छा

असलेल्यांसाठी ही योग्य प्रथा नाही जे त्यांच्या ताब्यात आहे जे वादात असलेल्या मुद्द्यांवर

प्रकाश टाकू शकते आणि केवळ पुराव्याच्या जबाबदारीच्या सिद्धांतावर अवलंबून असते.

मुरुगेसम पिल्लई वि. माणिकवासाका पंडारा (४४ आय. ए. ९९) चा उल्लेख आहे.

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण: १९५२ चे दिवाणी अपील क्र. १६८.

दि. २३ जुलै १९५१ न्यायिक आयुक्त, विंध्य प्रदेश न्यायनिर्णय निकाल आणि हुकुमनामा च्या

दिवाणी प्रथम अपील क्रमांक २६ मध्ये, दिनांकित निर्णय आणि फर्माने उद्भवलेल्या अपील दि.

१४ मार्च १९५१ च्या प्रकरण क्रमांक ३२ मध्ये जिल्हा न्यायाधीश उमरिया यांच्या न्यायालयाचे.

अपीलकर्त्यांसाठी एन. एस. बिंद्रा (त्यांच्यासोबत एस. एल. छिब्रर).

उत्तरवादींसाठी एस. पी. सिन्हा (के. बी. अस्थाना, त्यांच्यासोबत).

दि. १२ मार्च १९५३ न्यायालयाचा न्यायनिर्णय पारीत

न्यायमूर्ती महाजन. – दावा, ज्यातून हे अपील उद्भवते, फिर्यादी-उत्तरवादींनी उमरियाच्या

जिल्हा न्यायाधीशांच्या न्यायालयात दाखल केला होता, रु. ३४,००० /- मुद्दल आणि रु.

२,६२६/- व्याजाच्या पुनर्प्राप्ती साठी, परस्पर व्यवहारांच्या आधारावर. जिल्हा न्यायाधीशांनी हा दावा फेटाळला होता, परंतु याचिकेवर, विंध्य प्रदेशच्या न्यायिक आयुक्तांनी निर्णय देण्यात आला. या प्रकरणाने सर्व अटी पूर्ण केल्या आणि सर्वोच्च न्यायालयात अपील करण्याशी संबंधित अंमलात असलेल्या अटींची आवश्यकता असल्याने या न्यायालयात अपील करण्याची परवानगी देण्याचे प्रमाणपत्र देण्यात आले.

उत्तरवादींनी नी हा दावा मान्य केला नाही आणि दि. ३ सप्टेंबर १९४९ रोजी फिर्यादीच्या खात्यावर भैयालाल आणि हिरालाल यांच्या स्वाक्ष्या मिळाल्या तेव्हा त्यांच्याकडून दाव्याची देय रक्कम स्वीकारत त्यांना कोणतेही विवरण देण्यात आले नाही, असा युक्तिवाद करण्यात आला. पुढे असा युक्तिवाद करण्यात आला की कोणताही दावा केवळ कर्जाच्या पावतीवर आधारित असू शकत नाही. लेखी जबाबाच्या परिच्छेद ४ मध्ये असा आरोप करण्यात आला होता की फिर्यादी क्रमांक २ दीपचंद यांनी उत्तरवादी क्रमांक १ आणि २ यांच्याविरुद्ध दावा दाखल करण्याची धमकी दिली होती, ज्यांची आर्थिक स्थिती हलाखीची होती आणि फिर्यादी क्रमांक १ बडकुलाल यांचे प्रतिनिधित्व केले होते, ते रागावतील आणि फिर्यादी क्रमांक २ ला शिवीगाळ करतील आणि मंदिरात देवतेवर हात ठेवून शपथ घेऊन आश्वासन दिले होते की कोणताही दावा केला जाणार नाही, आणि व्याजाची ती रक्कम कमी केली जाईल, उत्तरवादी क्र. १ आणि २ यांना खात्यावर स्वाक्षरी करण्यास सांगितले, ज्यांनी खात्यांमध्ये न जाता दीपचंद यांनी केलेल्या या विधानांच्या विश्वासावर स्वाक्षरी केली आणि उत्तरवादी या बंधनात नव्हते. लेखी जबाबाच्या परिच्छेद ९ मध्ये असा आरोप करण्यात आला होता की प्रत्यक्षात रु.

१५,०००/- किंवा १६,०००/- मूळ रक्कम उत्तरवादींनीकडून फिर्यादीला देय होती परंतु दावा थकबाकीपेक्षा खूप मोठ्या रकमेसाठी दाखल करण्यात आला होता. जिल्हा न्यायाधीशांनी तयार केलेला पहिला मुद्दा या अटींमध्ये होता:

" डेबिट आणि क्रेडिट खाती समजून घेतल्यानंतर आणि फिर्यादीला देय असलेली योग्य शिल्लक म्हणून रु. ३४,०००/- स्वीकारल्यानंतर उत्तरवादी हीरालाल आणि भैयालाल यांनी व्यवस्थापक आणि कुटुंबाचे प्रमुख म्हणून भादोंसुदी ११ संवत २००६ वर फिर्यादीच्या खात्यावर स्वाक्षरी केली का?"

या अंकात नमूद केलेल्या दोन मुद्द्यांवर स्वतंत्र मुद्दा तयार केला असता तर अधिक योग्य झाले असते. पण हा मुद्दा ज्या स्वरूपात तयार करण्यात आला, तो अपिलाच्या निर्णयासाठी योग्य नाही. अंक ७ या अटींमध्ये होता.

"फिर्यादी दीपचंद यांनी खटला दाखल करण्याची धमकी देऊन आणि खटला दाखल न करण्याचे आश्वासन देऊन आणि बडकुलाल आपल्यावर खूप रागावतील असे सांगून अवाजवी आणि अतिरंजित व्याज सोडून उत्तरवादी क्र. १ आणि २ यांची स्वाक्षरी त्यांच्या वही मध्ये घेतली का?"

या मुद्दा चौकटीवरून असे दिसून येते की या टप्प्यावर विद्वान न्यायाधीशांनी लेखी जबाबात घेतलेल्या याचिकेचे स्वरूप शोधण्याचा किंवा समजून घेण्याचा कोणताही प्रयत्न केला नाही. त्यांनी त्यांची जबाबदार कर्तव्ये पार पाडताना न्यायाधीश म्हणून काम करण्यापेक्षा स्वयंचलित

यंत्रासारखे काम केल्याचे दिसते. अशा प्रकारचा मुद्दा तयार करण्यापूर्वी पक्षांची तपासणी करणे आणि या तथ्यांमध्ये समाविष्ट असलेल्या याचिकेचे नेमके स्वरूप शोधणे हे त्याचे कर्तव्य होते; दुसऱ्या शब्दांत, उत्तरवादींना संरक्षण फसवणूक, जबरदस्ती, अनुचित प्रभाव किंवा खाती पुन्हा उघडण्यासाठी त्यांना पात्र ठरणारी वस्तुस्थितीची चूक करायची होती का?. अपीलकर्ते श्री. बिंद्रा आम्हाला सांगू शकले नाहीत या मुद्द्यांच्या अंतर्गत नमूद केलेल्या तथ्यांमध्ये काय वास्तविक याचिका समाविष्ट होती.

ज्या पद्धतीने विद्वान न्यायाधीशांनी हा मुद्दा हाताळला, ते आमच्या दृष्टिकोनास समर्थन देते की त्यांना काय निर्णय घ्यायचा आहे हे त्यांना अजिबात समजले नाही. उत्तरवादींनी नंतर प्रवेशावर स्वाक्षरी केली नाही, असे यांना सांगण्यात आले हिशोब समजून घेणे, तोडगा काढणे आणि हिशोब समायोजित करणे, परंतु त्या फिर्यादी दीपचंदने त्यांना हिशोब समजावून न सांगता त्यांच्या स्वाक्षऱ्या मिळवल्या.

त्यांच्या कुटुंबाचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या दोन्ही उत्तरवादींनी प्रवेशावर स्वाक्षरी केली होती ही वस्तुस्थिती नाकारली गेली नाही. उत्तरवादी - हीरालालने साक्षी देऊन कबूल केले की उत्तरवादी सोने, चांदी आणि किराणामध्ये व्यवहार करतात आणि नियमित लेखा पुस्तके ठेवतात. व्यावसायिक व्यवहारांची नियमित नोंद ठेवण्यासाठी दोन किंवा तीन मुनीम त्यांच्या नोकरीत असल्याचेही मान्य करण्यात आले. हीरालाल यांना प्रश्न विचारण्यात आला, "उत्तरवादी -फर्मकडून फिर्यादी फर्मला किती पैसा देणे बाकी होते?". उत्तर टाळाटाळ करणारे होते, म्हणजे., " किती देय होते हे तो सांगू शकला नाही". त्यांच्या खात्यांबद्दल विचारले

असता त्याने उत्तर दिले की तो आजारी असल्यामुळे त्याने ते दाखल केलेले नाहीत. त्याने पुढे सांगितले की त्याने त्याच्या खात्याची तपासणी केली होती आणि रु. १०,०००/- ते रु. १५,०००/- मुद्दल आणि व्याज म्हणून देय होते परंतु योग्य रक्कम किती आहे हे ते सांगू शकले नाहीत. कबुलीजबाबावर स्वाक्षरी करण्याच्या तारखेला त्याने त्याच्याकडून किती रक्कम देय आहे हे पाहण्यासाठी पुस्तकांमध्ये पाहिले का, असे विचारले असता त्याचे उत्तर नकारार्थी होते. ते पुढे म्हणाले की, नोटीस मिळाल्या नंतरही सदर खात्यामध्ये मध्ये योग्य शिल्लक किती आहे हे तपासले नाही. भादों सुदी ११ संवत २००६ रोजी रु. ३४,०००/- उत्तरवादींच्या सदर खात्यामध्ये रु. ३४,०००/- ही त्यांच्याकडून फिर्यादीला देय असलेली शिल्लक रक्कम आहे. उत्तर पुन्हा टाळाटाळ करणारेच होते. कैफियत म्हणाले, "सदर पुस्तकांमध्ये अशी कोणतीही नोंद होती का हे मी सांगू शकत नाही." या परिस्थितीत फिर्यादीने उत्तरवादींना खाती समजावून सांगितले नाही या आधारावर फिर्यादीचा दावा फेटाळण्याचे कोणतेही समर्थन नव्हते. त्यांच्या स्वतःच्या पुस्तकांमध्ये खाती लिहिली होती ज्यातून खरी शिल्लक कळेल. हिरालाल यांच्या जबाबावरून सहजपणे असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो की शिल्लक नोंद रु. ३४,०००/- त्यांच्या स्वतःच्या पुस्तकांमध्ये देखील होते. पुस्तके समोर आणणे हे उत्तरवादींच्या कर्तव्याचा भाग नाही, असा आग्रह करून श्री. बिंद्रा यांनी या स्थितिविशेषून बाहेर पडण्याचा प्रयत्न केला. जोपर्यंत त्यांना तसे करण्यास सांगितले जात नाही आणि त्यांची बाजू सिद्ध करण्याची जबाबदारी यांनी फिर्यादीवर ठेवली नाही. मुरुगेसम पिल्लई वि. माणिकवासाका पंडारा [(१९१७) ४४ आय. ए. ९९] मधील प्रिवी कौन्सिलच्या त्यांच्या अधिपतींचे पालन लक्षात घेता हा युक्तिवाद नाकारला पाहिजे, जो येथे योग्यरित्या लागू होतो.

त्यांच्या अधिपतींनी हेच निरीक्षण केले:

"ज्यांच्याकडे महत्त्वाची कागदपत्रे आहेत किंवा ज्यांच्याकडे पुराव्याबद्दलची जबाबदारी आहे, अशा अमूर्त सिद्धांतावर विश्वास ठेवणाऱ्या माहितीची सांगड घालण्याची प्रथा भारतीय प्रक्रियेत वाढली आहे आणि त्यानुसार, न्यायालयांना त्यांच्या निर्णयासाठी सर्वोत्तम साहित्य सादर करण्यात अयशस्वी होणे. तृतीय पक्षांच्या संदर्भात हे पुरेसे दावा असू शकते की त्यांना खटल्याच्या वर्तनासाठी कोणतीही जबाबदारी नाही; परंतु खटल्याच्या पक्षांच्या संदर्भात, न्यायधीशांच्या मते, न्यायालयाकडून त्यांच्या ताब्यात असलेले लेखी पुरावे लपविण्यासाठी विशिष्ट तथ्यांवर अवलंबून राहण्याची इच्छा असलेल्यांसाठी दावा प्रथेचा उलट आहे जे प्रस्तावावर प्रकाश टाकेल."

रामेश्वर सिंग विरुद्ध रजित लाल पाठक [ए. आय. आर. १९२९ पी. सी. ९५] मध्ये या नियमाचा पुन्हा पुनरुच्चार करण्यात आला.

दोन्ही पक्षांच्या पुराव्यावरून हे स्पष्ट होते की दोन्ही पक्ष व्यापारी आहेत आणि प्रत्येक पक्ष त्यांच्या परस्पर व्यवहारांचे हिशेब ठेवत आहे आणि ते दि. ३ सप्टेंबर रोजी भेटले आणि फिर्यादीच्या पुस्तकात उत्तरवादींनी खात्याच्या पृष्ठ ५८ वर नोंदींवर स्वाक्षरी केली जी अशा प्रकारे आहे:

"हिरालालजी यांच्या पुस्तकांसह खात्यांच्या धनादेश आणि समजुतीद्वारे भादों सुदी ११ संवत् २००६ पर्यंत प्राप्त होणे बाकी असलेले रु. ३४,०००/- ."

ही स्वीकृती या खात्यामध्ये पत आणि डेबिट बाजूने केलेल्या क्रमांक नोंदींखाली करण्यात आली होती आणि परस्पर व्यवहार अनेक वर्षा पासून सुरू होते.

पावतीवर हिरालाल आणि भैयालाल यांनी खालील समर्थनासह स्वाक्ष्या केल्या आहेत:

"खात्यांचे समायोजन केल्यानंतर रु. ३४,०००/- देय आहेत."

या परिस्थितीत आम्ही जिल्हा न्यायाधीशाच्या दृष्टिकोनाचा अनादर करू शकत नाही कि दीपचंद यांनी उत्तरवादींना हिशेब समजावून सांगितला होता हे सिद्ध झाले नाही. असे करणे अनावश्यक होते कारण उत्तरवादी स्वतः खाती ठेवत होते आणि त्यांनी रु. ३४,०००/- रुपयांच्या शिल्लक रकमेवर स्वाक्षरी केली नसती. त्यांच्या स्वतःच्या पुस्तकांचा संदर्भ न घेता किंवा लेखी जबाबात सुचवलेल्या पद्धतीने, वर उद्धृत केलेल्या समर्थनासह साक्षीदार पेटीतील फिर्यादी दीपचंद यांनी फिर्यादीच्या खटल्याचे समर्थन तक्रारीत नमूद केल्याप्रमाणे केले. त्यांनी पदच्युत केले की "हा हिशेब माझा मुनीम पुरनलाई आणि हिरालालचा मुनीम राम प्रसाद यांनी केला होता. मुनीमने समजावून सांगितले आणि हिरालालने ते समजून घेतल्यानंतर स्वाक्षरी केली." उलटतपासणीत त्यांनी सांगितले की मुनीम खाती तपासत होते आणि जेव्हा दोन्ही मुनीमांनी सांगितले की शिल्लक खूप आहे, तेव्हा हिरालालने स्वाक्षरी केली आणि हिरालाल आणि भैसदरलाल त्यांनी स्वतः कोणतेही खाते तपासले नाही. विद्वान जिल्हा न्यायाधीश आणि श्री. बिंद्रा यांनी या साक्षीदाराच्या पुराव्यावर टीका केली आणि ज्या पद्धतीने आणि परिस्थितीत प्रवेशावर स्वाक्षरी करण्यात आली त्या संदर्भात त्याने खोटी आणि अत्यंत असंभवनीय विधाने केली होती असे आवाहन करण्यात आले. जबाबातील विसंगती परिणाम

नसलेल्या बाबींशी संबंधित आहेत. आमच्या मते, फिर्यादी प्रकरण सिद्ध करण्यासाठी प्रवेशासह त्याचा पुरावा पुरेसा होता, जेव्हा फिर्यादीचा खटला चुकीचा सिद्ध करण्यासाठी त्यांच्या स्वतःच्या पुस्तकांचा सर्वोत्तम पुरावा उत्तरवादीकडे होता. बचाव करणाऱ्या उत्तरवादींच्या पुस्तकांचे उत्पादन न केल्याबद्दल कोणतेही समाधानकारक स्पष्टीकरण दिले गेले नव्हते आणि हिरालालने दिलेल्या पुराव्यांमुळे त्याला फारसे श्रेय मिळत नाही.

श्री. बिंद्रा यांनी असा युक्तिवाद केला की हे मानायला हवे होते की भैयालालने त्याच वेळी स्वाक्षरी केली नाही जेव्हा प्रवेशिका लिहिली गेली होती परंतु त्याने नंतर स्वाक्षरी केली. या मुद्द्यावर हिरालाल यांनी हे पदच्युत केले की जेव्हा त्यांनी भैयालाल न्यायालय अहवालावर स्वाक्षरी केली तो तिथे उपस्थित नव्हता, की त्याने नंतर स्वाक्षरी केली, की बडकूलाल हिरालाल आणि दीपचंद यांच्यात आपसात भांडणे झाली होती की तिथे भैयालाल, बडकुलाल यांचीही स्वाक्षरी असावी, असे म्हणत बहाईसह कुलाई मुनीम आला, ज्यावर भैयालालने त्याला साक्षीदार स्वाक्षरी का असावी असा प्रश्न विचारला. त्याने स्वाक्षरी केली होती, की त्याने उत्तर दिले की दीपचंदने देवाकडे हात फिरवल्यानंतर त्याला सांगितले होते की तो जोपर्यंत तो जिवंत आहे तोपर्यंत कोणतीही कारवाई करणार नाही, म्हणून त्याने तपासले नाही, किंवा कोणीही त्याला हिशोब समजावून सांगितले नाही, की यावर त्याने भैयालालला स्वाक्षरी करण्यास सांगितले आणि त्याच्या विनंतीवर त्याने स्वाक्षरी केली. साक्षीदाराच्या चौकटीत जाऊन आपला संकेत स्पष्ट करणे हे भैयालालचे काम होते, परंतु त्याने या प्रकरणात पुरावा दिला नाही आणि त्याने तसे का केले नाही याचे कोणतेही स्पष्टीकरण नाही. कबुलीजबाबावर स्वाक्षरी

झाली तेव्हा भैयालाल उपस्थित नव्हते, असा श्री. बिंद्रा यांचा युक्तिवाद कायम ठेवला जाऊ शकत नाही.

उत्तरवादींनी कुलई प्रसाद, मुनीम आणि इतर दोन मुनीम राम प्रसाद आणि पुरानलाल यांच्या विधानांद्वारे त्यांच्या खटल्याचे समर्थन करण्याचा प्रयत्न केला. जोपर्यंत कुलई प्रसादचा संबंध आहे, तो फिर्यादीच्या नोकरी होता आणि दि. ३१ मार्च १९५० रोजी बडकुलाल या फिर्यादीने त्याला बडतर्फ केले. बरखास्त केलेल्या आणि असंतुष्ट चालकाच्या जबाबावर जास्त अवलंबून राहणे शक्य नाही. त्यांनी सांगितले की हिरालाल यांना कोणतेही वृत्तान्त समजून घेण्यास भाग पाडले गेले नाही आणि दीपचंद यांनी शपथ घेऊन त्यांना आश्वासन दिले की ते त्यांच्या आयुष्यात कोणतीही अडचण निर्माण करणार नाहीत आणि हिरालाल यांना स्वाक्षरी करण्यास सांगितले आणि भैयालालने वेगळ्या तारखेला स्वाक्षरी केली. हा पुरावा पक्षपाती स्वरूपाचा आहे आणि त्यावर अवलंबून राहू शकत नाही.

राम प्रसाद यांनी सांगितले की, त्यांनी भादोन संवत २००६ मधील फिर्यादीच्या आरोपांची संख्या तपासली नाही आणि हिरालाल यांनी त्यांच्या उपस्थितीत स्वाक्षरी केली नाही. उलटतपासणीत त्यांनी कबूल केले की पक्षांमध्ये परस्पर व्यवहार होते आणि हिशोब केल्यानंतर हिरालालने स्वाक्षरी केली असावी. भादों संवत २००६ मध्ये काय घडले याबद्दल त्यांनी अज्ञानाचे नाटक केले.

पुराणलालच्या संदर्भात, त्यांनी सांगितले की हिशोब पाहिल्यानंतर आणि परस्पर चर्चेनंतर, पी-१ निशाणी दीप चंद यांनी विचारल्यावर हे लिहिले गेले होते, की दीपचंद यांनी त्यांच्याजवळ

असलेल्या जबाबाच्या आधारे च्या नोंदी सांगितल्या असाव्यात, की कोणत्याही आकड्यांचे स्पष्टीकरण दिले गेले नाही. त्यांनी पुढे सांगितले की हिरालाल दीपचंद यांना "कृपया मला पहा" असे म्हणाला, ज्यावर दीपचंद यांनी आणि इतरांकडे हात वर करून उत्तर दिले. "मी माझ्या आयुष्यात काहीही अन्याय करणार नाही." उलटतपासणीत त्यांनी कबूल केले की शब्दांवर 'भुरेय नायक रघुनाथन प्रसाद बकलम हीरालाल' आणि 'खात्यांचे समायोजन केल्यानंतर रु. ३४,०००/- योग्यरित्या देय असलेल्या 'हिरालाल' च्या स्वाक्षऱ्या असलेल्या नोटा स्वतः हिरालाल यांनी लिहिल्या होत्या. उलटतपासणीत पुढे असे दिसून आले की साक्षीदाराने पावती बनावट केली होती आणि ती पावती बनावट केल्याबद्दल फिर्यादी बदकुलाल याने सुरू केलेल्या फौजदारी खटल्यात त्याला एक वर्षाचा तुरुंगवास ठोठावण्यात आला. त्यामुळे या पुराव्याचा या प्रकरणात फारसा परिणाम होत नाही.

या परिस्थितीत आम्ही समाधानी आहोत की जिल्हा न्यायाधीशांनी मात्र चुकीच्या दृष्टिकोनातून खटल्याच्या निर्णयाशी संपर्क साधला नाही तर त्यांनी अभिलेखीत असलेल्या साहित्याचे अयोग्य कौतुक केले. त्यामुळे विद्वान न्यायिक आयुक्तांनी आपला निर्णय उलटवून दि. ३ सप्टेंबर १९४९ रोजी मुनीमांनी प्रत्यक्षात केलेल्या आणि मुख्याध्यापकांनी स्वीकारलेल्या हिशोबांचे समायोजन केले होते आणि जबरदस्ती आणि चुकीच्या निवेदनाची कथा खोटी होती असे मत मांडणे पूर्णपणे न्याय्य होते.

त्यानंतर श्री. बिंद्रा यांनी आग्रह केला की फिर्यादीचा दावा फेटाळला गेला पाहिजे कारण तो मात्र जबाबदारीच्या स्वीकृतीच्या आधारावर कायम ठेवला जाऊ शकत नाही, अशी पावती

मात्र मर्यादा वाचवू शकते परंतु कारवाईचे कारण देऊ शकत नाही ज्यावर दावा चालवला जाऊ शकतो. न्यायालयीन आयुक्तांनी असे मत मांडले की दाव्यातील पावतीसारखी अपात्र पावती आणि ज्या खात्याखाली नोंद करण्यात आली होती त्याचे विवरण, जबाबचे कारण सादर करण्यासाठी पुरेसे होते. सध्याचा दावा टिकवून ठेवण्यासाठी फिर्यादीला या निष्कर्षपर्यंत कोणताही अपवाद केला जाऊ शकत नाही याबद्दल आम्ही समाधानी आहोत. प्रिव्ही कौन्सिलने मणिराम वि. सेठ रूपचंद [(१९०६) ३३ आय. ए. १६५] हे आयोजित केले होते की बिनशर्त स्वीकृती म्हणजे पैसे देणे सदरचे वचन, जर सदरला काहीही सांगितले गेले नाही तर तो स्वाभाविक निष्कर्ष आहे. यांच्यासाठी प्रत्येक प्रामाणिक माणसाचा हाच अर्थ असेल. फतेह चंद वि. गंगा सिंग [(१९२९) आय. एल. आर. १० लाहोर ७४८] मध्ये समान दृष्टिकोन घेण्यात आले. असे मानले गेले की संतुलनाच्या आधारावर दावा सक्षम आहे. काहनचंद दुलाराम वि. दयराम अमृतलाल [(१९२९) आय. एल. आर. १० लाहोर ७४५] मध्येही हाच दृष्टिकोन व्यक्त करण्यात आला होता आणि असे दिसून आले होते की "देय शिल्लक", "समायोजित खाते" आणि "देय शिल्लक" या तीन अभिव्यक्तींचा अर्थ असा आहे की पक्ष खात्याद्वारे गेले होते. तेथील जबाबिवादीने फिर्यादीच्या लेखा पुस्तकात असलेले लेखा विवरण स्वीकारले आणि त्यावर स्वाक्षरी करून ते स्वतःचे केले आणि अशा प्रकारे ते "मर्यादा कायद्याच्या अनुच्छेद ६४ च्या भाषेत" त्यांच्यामध्ये नमूद केलेल्या खात्यासारखे होते. सध्याच्या प्रकरणातही तेच घडले. दाव्याचा आधार असणारी पावती फिर्यादीच्या खात्यामध्ये दिली गेली होती ज्यामध्ये पूर्वीची परस्पर खाति नोंदवली गेली होती आणि खरे सांगातचे तर, दावा केवळ या पावतीवर आधारित नव्हता तर परस्पर व्यवहारांवर आणि त्यांच्यामध्ये नमूद केलेल्या

खात्यावर आधारित होता आणि त्यामुळे स्पष्टपणे करण्यायोग्य होता.

श्री. बिंद्रा यांनी गुलाम मुर्तुझा विरुद्ध फासिहुन निसा [(१९३५) आय. एल. आर. ५७ सर्व. ४३४] या दाव्यातील अलाहाबाद उच्च न्यायालयाच्या एका निर्णयाकडे आमचे लक्ष वेधले, ज्यामध्ये असे म्हटले गेले होते की जरी कबुलीजबाबात पैसे देण्याचे वचन सूचित केले असले तरी ते दाव्याचा आधार केले जाऊ शकत नाही आणि कारवाईच्या नवीन कारणाला जन्म देणारे मानले जाऊ शकत नाही. आम्ही निर्णयाची तपासणी केली आहे आणि त्यात चांगला कायदा नसल्याचे आम्हाला समाधान आहे.

वर नमूद केलेल्या कारणमिमासा या अपीलाला कोणतेही गुण नाहीत आणि त्यानुसार आम्ही ते खर्चासह फेटाळतो.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अपीलकर्त्यांसाठी प्रतिनिधी: गोविंद सरन सिंग

उत्तरवादींसाठी प्रतिनिधी: ए. डी. माथुर

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर

कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X